

Зоя Мельнікава

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт

**Мінулае як энергетыка будучыні:
ідэі нацыянальнага самапазнання ў прозе
Уладзіміра Гніламёдава (па рамане “Уліс з Прускі”)**

З канца XX стагоддзя ў гуманітарна-філасофскай сферы распаўсюдзілася меркаванне, што сусветная літаратура перажывае працэс распаду нацыянальных літаратур, што няўхільна адбываецца паступова адміранне нацыянальна-мастацкіх традыцый у мастацтве ўвогуле. Насуперак меркаванням сучасных філосафаў і культуролагаў аб глабальным мультыкультуралізме, аб сучаснай постмадэрнісцкай прасторы ў новай літаратурнай сітуацыі Беларусі ўзнікла сапраўды феноменальная з’ява – новая гістарычная проза – шэсць раманаў вядомага вучонага-гуманітарыя, пісьменніка-мысляра Уладзіміра Васільевіча Гніламёдава. У іх аўтар па-наватарску спасцігае глыбіню нацыянальнай гісторыі, міжлюдскіх адносін, сутнасць жыцця беларуса-заходніка і ўсяго народа на працягу першай паловы XX стагоддзя. Мадэлюючы жыццёвыя лёсы сваіх герояў, У. Гніламёдаў разважае над сутнасца важнымі праблемамі: у чым павучальны сэнс драматычнай гісторыі нашага народа, ці мае ён “беларускую будучыню”...

Сёння, у эпоху імклівага пашырэння тэорыі мультыкультуралізму, часта гучаць меркаванні аб тым, што нацыянальныя ідэі ў духоўным жыцці і ў мастацтве зжылі сябе, што “нацыянальныя інстынкты” павінны канчаткова саступіць месца агульначалавечым каштоўнасцям...

У палемічным запале прыхільнікі мультыкультуралізму не зважаюць, што нацыянальнае – гэта неад’емная частка агульначалавечага, што сапраўднае мастацтва, у тым ліку і літаратура, вырастае менавіта на нацыянальнай глебе, і ў гэтым неаспрэчная і загадкавая

заканамернасць функцыянавання мастацтва і культуры чалавецтва. Безумоўна, што ў ідэале народы і нацыі павінны суіснаваць гарманічна, цывілізавана, па-добрасуседску. Пра гэта трапна гаворыць акадэмік-літаратар У. Гніламёдаў:

І традыцыйнае, і нацыянальнае павінна стаць жывой сучаснасцю, якая грунтуецца на лепшых дасягненнях мінуўшчыны і нашых нацыянальных уяўленнях пра свет, пра тое, хто мы, дзе і як жывём, да чаго імкнёмся. Ад гэтага мы не станем нацыяналістамі – у дрэнным разуменні дадзенага паняцця.

Чалавек павінен любіць свой народ, Радзіму, быць патрыётам. Гэта не замінае паважаць іншыя народы. Ну, як нам без суседзяў?.. Без іх мы мала чаго вартыя... Сёння ўжо абсалютна даказана, што пражыць можна ў арганічнай супольнасці з усім светам. Але калі мы не будзем беларусамі, мы не будзем цікавіць суседзяў¹.

Варта адзначыць, што беларусам, як і некаторым іншым народам славянскага свету, удаецца і ў пачатку XXI стагоддзя захоўваць і развіваць нацыянальна-ментальныя кампаненты ў духоўнай культуры і нават у штодзённым бытаванні. Не згаджаючыся з ідэямі “ўніверсальнага мультыкультуралізму”, многія беларускія вучоныя слухна адстойваюць ідэі нацыянальнай адметнасці і нават феноменальнасці літаратурнай і ўсякай іншай творчасці, якая прэзентуе менавіта нацыянальны погляд на свет, выяўляе тыпалогію народнага характару, нацыянальнага светаразумення. У сучасным славянскім літаратуразнаўстве многа прыхільнікаў засяроджанага вывучэння лакальна-нацыянальных асаблівасцей культуры і літаратуры.

У. Гніламёдаў у інтэрв’ю з літаратуразнаўцам М. Мікулічам, гаворачы пра вызначальныя тэндэнцыі сучаснай беларускай літаратуры, сутнасна акрэсліў сваё бачанне задач літаратурна-мастацкага спасціжэння жыцця і, разам з тым, як нам уяўляецца, уласную пісьменніцкую звышзадачу:

Усе беларускія пісьменнікі імкнуцца адказаць на пытанне, хто мы, куды ідзём? Уся наша літаратура задае яго і сабе, і свайму народу, каб зразумець наш гістарычны вопыт, гістарычны лёс, свядомасць, менталітэт – пазнаць таямніцу нашага існавання на зямлі, на гэтым невялічкім лапіку ў цэнтры Еўропы. А пытанне нялёгкае, насычанае анталагічным, філасофскім зместам... Літаратура імкнецца прытуліцца да вечнага, паглядзець на сучаснасць у праекцыі вечных катэгорый і каштоўнасцей. І гэта добра,

¹ У. Гніламёдаў, “Заставацца сабой...”, уклад. М. Мікуліч, Мінск 2012, с. 337. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

мне здаецца, што без такога погляду нельга па-сапраўднаму зразумець сучаснасць. Толькі праз векавечныя праблемы, экалогію духоўнага свету чалавека, павагу да яго асобы можна глядзець і ў будучыню (335).

У цыкле з шасці раманаў, якія сталі важнейшай падзеяй у беларускім літаратурным жыцці апошняга дзесяцігоддзя, У. Гніламёдаў паказвае як самому сучаснаму беларусу, так і ўсяму свету, хто такія беларусы з іх народным і нацыянальным светапоглядам, з іх этнакультурай у параўнанні з блізкімі і далёкімі па цывілізацыйнай прасторы суседзямі. Письменнік, па сутнасці, піша мастацкую гісторыю заходне-беларускага краю, Берасцейшчыны, роднай Камянеччыны, драматычную гісторыю жыццёбудаўніцтва, ідэйна-духоўных пошукаў людзей, што жывуць на гэтай зямлі.

У. Гніламёдаў назваў цыкл сваіх раманаў *сямейнай хронікай у духу барока*. Аднак ім створаны панарамны гісторыка-мастацкі аповед, які выходзіць далёка за межы сямейнай хронікі і ўяўляецца гісторыка-хранікальнай эпапеей жыцця і лёсу народу Берасцейшчыны. Сацыяльныя і асабістыя пошукі герояў раманаў, іх лёсы істотна абнаўляюць, удакладняюць і дапаўняюць існуючыя канцэпцыі не толькі аблічча беларуса-заходніка, але і ўвогуле беларускага нацыянальнага характару, беларускага светаўспрымання.

Першы раман “Уліс з Прускі” выдадзены асобнай кнігай у 2006 г. і прысвечаны дзяцінству, пасталенню і пошукам лепшай долі і заробкаў галоўнага героя Лявона Кужаля ў далёкай Амерыцы ў пачатку ХХ ст. Другі раман “Усход” (асобнай кнігай выйшаў пад назвай “Расія” ў 2007 г.) звязаны з падзеямі Першай сусветнай вайны, бежанствам заходнебеларускага насельніцтва ў Расію, а затым – рэвалюцыі 1917 года і грамадзянскай вайны ў Расіі. У трэцім рамане “Вяртанне” (2008 г.) пісьменнікам паказаны зварот сям’і Кужалёў з бежанства ў родныя мясціны, якія ў 20-я гг. сталі часткай Польшчы. У творы пераканаўча ўзнаўляецца складанае жыццё беларусаў у атмасферы сацыяльнага і нацыянальнага ўціску польскіх улад.

У наступным рамане “Валожкі на мяжы” аўтар паказвае жыццё сваіх герояў на фоне далейшага хранікальна-гістарычнага жыцця на Берасцейшчыне ў 30-я і 40-я гады, калі польская адміністрацыя змяняецца савецкай, бальшавіцкай уладай.

У апошні час напісаны раманы “Вайна” і “Пасля вайны”. У гэтых творах героі-берасцейцы У. Гніламёдава перажываюць трагедыі Другой сусветнай вайны, выпрабаванні фашысцкай акупацыяй і драмамі жыцця ў пасляваенны час.

Гістарычныя падзеі ў раманах У. Гніламёдава ствараюць пераканаўчы, а часта і дакладна-рэалістычны кантэкст, на якім разгортваецца сюжэт сямейнай хронікі Кужалёў. І больш таго: яны ўяўляюцца “матрыцай”, пры дапамозе якой пісьменнік праецыруе свой роздум аб мінулым суайчыннікаў, а таксама выяўляе філасофскія погляды на сучаснасць і будучыню беларуса ў супярэчлівай шматкультурнай цывілізацыйнай прасторы.

Пісьменнік прызнаўся, што даўно, яшчэ з маленства мае вялікую цікавасць да гісторыі, і найперш, да гісторыі родных мясцін, да разгадкі паходжання і семантыкі назваў мясцовых вёсак, гарадоў, мястэчак, рэк. Уражлівая памяць дзяцінства і юнацтва захавала многа цікавага і не толькі з сямейнага жыцця продкаў. З гадамі пачалі хваляваць запамінальныя аповяды з жыцця землякоў, аднавяскоўцаў; памяць узрушала згадкі пра гістарычныя падзеі, якія то з захаду на ўсход, то з усходу на захад перакочваліся праз берасцейскую зямлю. Багаты досвед і культура мыслення вучонага-гуманітарнага дапоўнілі і ўзбагацілі ўражанні чулай, таленавітай душы. З гадамі прыйшло перакананне: *... калі я пра гэта не раскажу, то ніхто не раскажа, што ўвесь вопыт не толькі ўласнага жыцця, але жыцця сям’і, роду, вёскі праглыне энтрапія* (311).

Ужо ў першым рамана “**Уліс з Прускі**”, пра які будзе ніжэй ісці гаворка, аналітык і мысляр У. Гніламёдаў пільна ўзіраецца, удумваецца ў гісторыю людзей роднай зямлі, сваіх папярэднікаў-продкаў. Праз сінтэз дакументалізму, біяграфізму і ўласна-мастацкай плыні прачытваецца выразная пісьменніцкая звышзадача – сплаціць доўг трыувушчаму, працавітаму люду Камянеччыны, лепшыя сыны якой у пачатку XX стагоддзя яшчэ лічылі сябе апошнімі нашчадкамі ліцвінаў. Твор У. Гніламёдава – не проста мастацкая рэтраспекцыя ў мінулае. Праз яго творчы роздум сама нацыя на пачатку XXI стагоддзя асэнсоўвае сябе, самаўсведамляе сваю гісторыю.

Відавочна, што ствараючы вобразы герояў-беларусаў у названым рамана, пісьменнік “перакадзіроўвае” асобныя моманты тыпалогіі ментальнасці і беларускага нацыянальнага характару. Беларус у гэтым творы не зусім такі, які маляваўся ў многіх ранейшых мастацкіх крыніцах: не толькі бясконца маўклівы і трыувушчы, што, паводле Якуба Коласа, як “добры конь”, што і “цягне добра”, якім стагоддзямі папіхалі, а яшчэ энергічны і рашучы шукальнік свайго лёсу.

Па нашым перакананні, эпапея-хроніка У. Гніламёдава, у тым ліку і раман “Уліс з Прускі”, добра ілюструе ідэі вучоных-гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў і філосафаў (напрыклад, І. Тэна) аб тым, што

на пэўных этапах цывілізацыйнага развіцця грамадства і павышэння ўзроўню духоўнасці і культуры адбываецца якасная карэкціроўка ментальнасці і нацыянальнага характару. Пры гэтым, многа вызначаецца поглядам на народ: хто піша пра беларусаў – свой ці чужы.

У вядомых нам расійскіх і польскіх літаратурных крыніцах ХІХ – пачатку ХХ стст. беларус часта паказаны праз успрыманне “чужога”, часам праз шавіністычны погляд на беларусаў як на нацыю халопай-мужыкоў. Над стварэннем мастацкага аблічча нацыі ў літаратуры працавалі класікі ХХ стагоддзя Купала, Колас, Гарэцкі, Чорны, Мележ, Караткевіч. Яны засведчылі такія якасці народа, як непарыўнасць з роднай зямлёй, любоў да яе, працавітасць, упартасць, стрыманасць у выяўленні пачуццяў, сціпласць, трывушчасць, цярплівасць...

Пісьменнік У. Гніламёдаў творча прадаўжае традыцыі класічнай беларускай прозы, убагачаючы тыпалогію народных вобразаў і характараў. Аўтар стварыў не проста запамінальныя, каларытныя рысы вяскоўцаў Дармідонта Хлябіча, старасты Мітрафана Давыдзюка, Захара Відэркі, Яся Латушкі, Кірылы і Міхаля Кужалёў (дзядулі і бацькі галоўнага героя Лявона Кужаля) і іншых. Пісьменнік неаднойчы падкрэсліў, што прускаўцы і жыхары вакольных вёсак – “апошнія ліцвіны”, хоць і бедныя, але годныя і працавітыя людзі, якія па-рознаму “прабіваюцца” ў жыцці.

У гэксце рамана часта адкрыта выяўляецца пазіцыя аўтара-апавядальніка, які выказвае сваё бачанне жыцця, падзей. У непаспешлівым разгортванні аповеду У. Гніламёдава аб жыцці прускаўцаў, іх поглядах на свет, асаблівасцях іх светаразумення прысутнічае сапраўды нацыянальная класічнасць і традыцыйнасць.

Выразнае самаўсведамленне беларускасці, уласнай прыналежнасці да свайго роду, народа прыходзіць да героя-беларуса названага рамана, яшчэ юнака, якому крыху больш за дваццаць год, Лявона Кужаля з асаблівай вострынёй, калі ён апынуўся ў далёкім і чужым свеце – на заробках у Амерыцы. Гэта ідэя і сюжэтная лінія – галоўныя ў рамане, яны ўвасоблены аўтарам арыгінальна і з дастатковай, часам дакументальнай, дакладнасцю і верагоднасцю.

Малады герой паказаны чалавекам дзейным, актыўным, рашучым, упэўненым у сабе, гатовым многа працаваць, каб потым на заробленыя грошы на бацькоўскай зямлі наладзіць гаспадарку – паставіць новую хату, разлічыцца па пазыках з панам, дакупіць яшчэ добрай зямлі, ажаніцца з каханай дзяўчынай, выхоўваць сваіх дзяцей, працаваць і жыць шчасліва.

Прадпрымальны і нават у нечым рызыкаўна-авантурны, герой твора Лявон Кужаль не вельмі падобны да тыпалагічна блізкіх яму герояў нашай нацыянальнай класікі, напрыклад, да мележаўскага Васіля Дзятла. Лявон таксама – селянін па паходжанні, па сваёй сутнасці, што выяўляецца ў яго марах аб будучым жыццёўладкаванні, якое ён звязвае, аднак, не з Амерыкай, дзе, па перакананні яго землякоў, больш волі, багацця і справядлівасці, а з роднай вёскай і ўласнай зямлёй.

Па-наватарску, паводле народных поглядаў, аўтар падае ў сваіх творах драматычныя гістарычныя падзеі, важныя перыяды не толькі заходнебеларускай, але ўсёй айчынай гісторыі. Крытыкі З. Драздова, В. Локун ужо заўважылі, ды ў гэтым пераканваецца і кожны чытач, што па рамане “Уліс з Прускі” можна вывучаць этнаграфію і гісторыю беларусаў пачатку ХХ стагоддзя.

Аўтар падкрэслівае, што яго героі-прускаўцы – не палешукі. Відавочна, прадпрымальнасць, няскоранасць абставінам герояў У. Гніламёдава абумоўлена тым, што яны ўсвядомлена лічаць сябе нашчадкамі старажытных славянскіх плямён – прусаў, яцвягаў, велетаў і называюць сябе “апошнімі ліцвінамі”. Прускаўцы, жыхары вакольных прышушчанскіх вёсак Камянеччыны, як паказвае аўтар, у большасці бедныя і малазямельныя. Але яны помняць і перадаюць з пакалення ў пакаленне паданні аб уласным старадаўнім паходжанні, што дапамагае ім быць моцнымі, трывушчымі. Вось як піша аўтар аб жыцці людзей свайго краю ў пачатку ХХ стагоддзя:

... людзі тут трывала прыстасаваліся да жыцця, аціхлі ў сваёй бясконцай і нялёгкай працы... Нягледзячы на тое, што гэта быў амаль што геаграфічны цэнтр Еўропы, гістарычны час чамусьці абмінуў яго...

Вёска называлася Пруска, і выгляд, які яна мела, менш за ўсё наводзіў на думку пра якія-небудзь змены. Знаходзілася яна на паўночна-заходняй ускраіне беларускага Палесся, але прускаўцы не лічылі сябе палешукамі. ... калісьці на гэтай зямлі пасяліліся велеты, якіх яшчэ называлі люцічамі. Прышлі яны сюды з-пад Карпат. Мужны і ваяўнічы быў народ, моцна трымаліся за сваю зямлю, ды яшчэ і ў бакі глядзелі, каб чужой прыхапіць. І былі, відаць, здаровыя. Велет азначае вялікі. Курганы пасля іх засталіся – валатоўкі. Недалёка ад Прускі ёсць вёска Вялека, калі ісці на Відамле, і вёска Люта – гэта ў бок Брэста пад Высокім... З цягам часу лютва пераўтварылася ў літву, а людзей сталі называць ліцвінамі. Здарылася гэта шмат стагоддзяў таму...².

² У. В. Гніламёдаў, *Уліс з Прускі: раман*, Мінск 2006, с. 7. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

Многія старонкі рамана “Уліс з Прускі” маюць сапраўды *народазнаўчы змест*. Аўтар дае арыгінальныя і несумненна дакладныя этнахарактарыстыкі прускаўцаў, зазначае, што ад нараджэння яны гаварылі па-беларуску, але ў іх гаворцы трапляліся рысы ўкраінскай, польскай і рускай моў. Сустрэкаліся і незразумелыя для “нетутэйшага вуха” словы, якія ішлі ад “свой яцвяжскай даўніны”. І ў абліччах прускаўцаў можна было адшукаць даволі пэўныя палавецкія рысы, бо некалі Валынскі князь Уладзімір Васількавіч, “будаўнік Камянецкага стаўпа”, пасяліў тут полаўцаў, каб тыя аберагалі яго ўладанні.

Пісьменнік трапна перадае побытавы і маральна-этычны свет герояў, у прыватнасці, заўважаючы: прускаўцы верылі, што ў кожнай хаце ёсць свой дамавік, які звычайна падбухторвае сямейнікаў да сваркі; прускаўцы любілі птушак і тыя, адчуваючы прыязнасць людзей, сяліліся каля іх нізенькіх, крытых саломаю хат; перад маленькімі вокнамі – абавязкова гародчык з кветкамі. Праз гэтыя, толькі на першы погляд ускосныя звесткі, аўтар выяўляе эстэтыку быцця герояў, пэўны рамантызм і таемнасць, неспазнанасць глыбінь народнай душы.

Сын прускаўцаў-земляробаў, прыехаўшы ў Амерыку на заробкі, адчувае сябе “канарэйкай у клетцы”. Сюжэтная лінія, звязаная з вандроўкай Лявона Кужаля па Амерыцы, з пошукамі працы і заробкаў, уяўляе скразное разгорнутае параўнанне жыцця ў чужой краіне з радзімай, з прускаўскімі прасторами, палямі, лугамі. Аўтар паказвае працэс самапазнання героя-беларуса на чужыне праз параўнанне з прадстаўнікамі іншых нацый і краін. І ў гэтым таксама выяўляецца эпічнасць задумы. У раманах У. Гніламедава адлюстравана не толькі жыццё беларусаў-заходнікаў, але і іншых народаў – рускіх, палякаў, украінцаў, яўрэяў, амерыканцаў. Аўтарам даюцца трапныя этнахарактарыстыкі псіхалогіі, паводзін, нацыянальнай спецыфікі быту, нават веравызнанняў герояў. Праз многія параўнанні, апісанні жыцця герояў – прадстаўнікоў розных народаў – высвечваюцца нацыянальныя вартасці беларусаў-прускаўцаў, прывабныя рысы нацыянальнага характару.

Лявон Кужаль з двума аднавяскоўцамі (Цімошам і Піліпком) адважыліся дзеля заробкаў на падарожжа ў далёкую Амерыку: спачатку з Брэст-Літоўска да Лібава, а адтуль морам амаль тры тыдні да Нью-Ёрка.

Здольны, поўны сілы і рашучасці, малады беларускі хлопец, касец і араты, у далёкай чужой краіне пачынае новае жыццё: Новы Свет, статуя Свабоды, матросы-негры, пільная праверка эміграцыйнай службы, усяго некалькі даляраў у кішэні, вялізны і чужы горад, вярбоўшчыкі

і пошукі працы... *Абліччы людзей, якія трапляліся ім насустрач, дыталі энергіяй і бадзёрасцю. Шмат чарнаскурых. Уражанне было такае, што ўсе некуды спяшаюцца... Прускаўцы напачатку адчувалі сябе так, нібы трапілі ў вялікія жорны, і ходу назад няма* (225). Пасля першай разгубленасці ўспомнілася мэта прыезду – зарабіць грошы, а містэр Лейбэ Грос, як высветлілася, яўрэй з Польшчы, які ўжо стаў амерыканцам, падбадзёрваў: калі пашанцуе, можна і мільянерам стаць, хоць беларускім эмігрантам гэта слова было незразумелае.

Аўтар звяртае ўвагу на драматычную непрадказальнасць эмігранцкага лёсу: адзін з сяброў галоўнага героя бясследна згінуў у Амерыцы, другі з невялікім заробкам вярнуўся дадому. Лявон заставаўся працаваць на чужыне, пакуль яго грошы не дапамаглі родным выплаціць ўсе пазыкі і крэдыты на радзіме. Не пашчасціла яму разбагацець: спачатку працаваў мыйшчыкам вокан, рабочым у гатэлі, бо складана было ўладкавацца на працу, дзе прыстойны заробак, а потым – на канвееры на фабрыцы, дзе змена доўжылася дваццаць гадзін, на шахце, на заводзе Форда ў Дэтройце, на ферме ў адным з заходніх штатаў Ілінойс, дзе яго гаспадаром і працадаўцам быў містэр Грыц Бузук, перасяленец з Украіны, які пусціў у Амерыцы карані. Сам гаспадар і яго дзеці ўжо лічылі сябе амерыканцамі, а Лявон адчуваў сябе іхнім парабкам.

Пісьменнік падрабязна спыняецца на светаадчуванні беларуса на чужыне, у горадзе высозных муроў. Лявон параўноўвае Амерыку з біблейскім Вавілонам, дзе змяшаліся ўсе народы і нацыі. Яго бянтэжыць адчужанасць людзей, калі нікому няма ніякай справы і цікавасці да цябе. Лявона бясконца цягне дадому, але ён трывае – галоўнае, каб была праца, каб можна было заробленыя грошы адаслаць дадому, пакінуўшы сабе толькі крышку.

З рознымі людзьмі давялося сутыкнуцца герою, у розных складаных абставінах пабываць. У канцы “амерыканскага жыцця” герою давялося стаць беспрацоўным, калі адзінота, бездапаможнасць і адчай сталі невыноснымі, бо чалавек у гэтым свеце павінен быць хоць некаму патрэбным. *Кожны раз, ідучы сціснутым натоўпам, ён успамінаў прускаўскія прасторы – абсягі палёў, шырокі луг, надрэчныя далягяды, лес* (239).

Прыемна здзіўляе, як падрабязна, каларытна апісвае аўтар “амерыканскае жыццё” свайго героя. У. Гніламёдаў прызнаваўся, што ў творчасці ён ідзе ад рэальнага факта, а факт ужо выклікае і стымулюе творчае ўяўленне, дадумванне. Як згадвалася, паказ героя ў сцэнах з прадстаўнікамі розных народаў, дае магчымасць пісьменні-

ку паўней выявіць светапогляд, перакананні, характар беларуса. Гэта выразна прасочваецца і ў размовах-спрэчках галоўнага героя, асабліва калі гаворка датычыцца жыцця на радзіме. Так, ён заўважае, што амерыканскі ўкраінец, фермер, містэр Грыц, у якога працаваў пэўны час Лявон, адвучыўся ўжо спагадаць людзям. Фермер-украінец кіруецца “амерыканскай мараллю” і лічыць, павучаючы беларусаў: каб цябе паважалі іншыя, трэба быць багатым, бо бедны чалавек нікому не цікавы. Лявон абараняе свой народ у гаворцы з ім: *Беларусы на прызьбе не сядзяць. Яны рана прачынаюцца, як жаўранкі*, даводзячы такім чынам працавітасць свайго люду. Але яму цяжка запырэчыць на тое, што пра беларусаў не чуваць у свеце.

Менавіта ў чужой краіне, падчас назірання за жыццём іншых людзей і народаў, да героя прыходзяць думкі аб тым, што беларусам не стае павагі да сябе, адзін да аднаго, таму і суседнія народы абыякава да іх ставяцца, не прызнаюць ні беларусаў, ні іх мову... Герой пакутліва раздумвае: чаму Бог любіць Амерыку і не любіць Беларусь?...

У. Гніламёдаў, на наш погляд, істотна дапаўняе і карэктіруе канцэпцыю беларускага характару: яго герой умее ладзіць з усімі, знаходзіць паразуменне і агульную мову нават з неграмі. Ён годна паводзіць сябе ў чужым свеце, умее сябраваць і абараняць сябе. З жыцця на чужыне Лявон засвоіў, што *праца* – галоўнае амерыканскае слова, але і ўсякаму чалавеку няварта дзяліць працу на чорную, мужыцкую і высакародную. Чалавек павінен умець усё і быць фізічна моцным, жыць з Богам у душы, а яго землякі-прускаўцы былі *вельмі спакойныя ў пытаннях веры* (268).

Жыццё ў чужым свеце выпрабоўвае пачуцці героя да радзімы. Украінская эмігранцкая абшчына, высока цэнячы працавітасць, сумленнасць беларуса, пераконвае Лявона, што і яму варта тут застацца назаўсёды, прыводзячы аргументы: на радзіме беднасць, жабрацтва, беларусаў заўсёды прыніжалі палякі, маскалі, аўстрыякі, а Амерыка дае людзям свабоду і дастатак, калі не багацце... У гаворках і спрэчках з “новымі амерыканскімі патрыётамі” (так аўтар піша пра эмігрантаў, што сталі амерыканцамі) у героя мацнее перакананне – абавязкова вярнуцца на радзіму. Пісьменнік неаднойчы падкрэслівае асаблівую любоў героя да Беларусі (*У нас на кожным падворку бэз, а ў вас няма; У нас буслы на кожнай балацявіне, на кожнай клуні, а тут няма*). Лявон заўважае, што ў адносінах да зямлі нават у гаспадара-ўкраінца няма такой трапяткой страсці, як у беларуса. Можа таму, што зямля фермера Грыца хоць і ўласная, набытая за заробленыя грошы, але не родная, не ўкраінская...

Вобразы-сімвалы, своеасаблівыя эмблемы беларускай зямлі (бэз, буслы і многія іншыя, якіх шмат у рамане), трапна ўжытыя аўтарам, падкрэсліваюць духоўную, ментальную непарыўнасць героя-беларуса са сваім краем, што мацней за матэрыяльныя даброты амерыканскага жыцця.

Галоўны герой твора – чалавек з багатым эмацыйным светам: душой Лявон прывязаны да роднай хаты, да дарагіх сямейнікаў, людзей сваёй вёскі. Не затрымлівае яго ў Амерыцы і каханне, хоць, як піша аўтар, *Ён жыў у Амерыцы і Амерыка пачынала жыць у ім* (315). Пасталеўшы за шэсць год працы ў Амерыцы, набраўшыся жыццёвага, працоўнага, душэўнага вопыту, не зарабіўшы асабліва вялікіх грошай, але ўсё ж паправіўшы гаспадарку, Лявон вяртаецца дадому.

Як бачым, канцэптуальнае вырашэнне аўтарам адвечных беларускіх праблем зямлі, волі, дастатку ў хаце выяўляецца ў творы пераканаўча, яскрава: чалавек павінен быць шчаслівым на сваёй зямлі, у сваёй краіне. Герой, пастаянна параўноўваючы жыццё на радзіме з жыццём у Амерыцы, бачыў вялікую розніцу. *Амерыка здзівіла, скаланула душу*, але не замяніла бацькаўшчыну, не стала лёсам. Тут многа людзей усіх рас і нацый, але ўсе яны абыякавыя і чужыя адзін да аднаго. Герой У. Гніламёдава горка ўпэўніўся, што ён – чужы ў гэтым шматнацыянальным свеце. Ён адмовіўся прыняць амерыканскае грамадзянства. Лявон і праз пяць год не адчуў прыналежнасці да новага свету, хоць сустрэкаў тут нямала добрых людзей.

Лявон Кужаль сцвердзіў сябе ў чужым свеце як нястомны працаўнік і дапытлівы вандроўнік, які праз удачы і паразы, праз знаходкі і страты набывае жыццёвы досвед. Ён удумліва прымае жыццёвыя ўрокі амерыканскага жыцця і працы. Малады беларускі селянін марыць стаць гаспадаром сваёй долі на роднай зямлі. Амерыка дала яму ўяўленне аб тым, што можна жыць са сваёй працы, у героя склалася перакананне, што працавіты, прадпрымальны, разумны чалавек павінен быць шчаслівым у сябе на бацькаўшчыне.

Арыгінальна і цікава аўтар разважае пра “інстынкт вяртання”, які авалодаў героем. Беларус шукаў у чужым краі заробкі, незалежнасць, але, відавочна, далёка не кожны можа быць шчаслівым без роднай хаты, без родных людзей і нават без родных магіл.

Пісьменнік прадставіў абноўлены, узбуйнены вобраз тыповага героя-беларуса, жыццё і лёс якога вызначае не толькі імкненне быць вольным і заможным, але, найперш адчуванне радзімы, сваіх гістарычных вытокаў. Беларус у свеце, у суседстве і ў параўнанні з іншымі народамі, паводле аўтарскай канцэпцыі, выглядае і паводзіць сябе годна,

яго шануюць. Герой-беларус рамана У. Гніламёдава “Уліс з Прускі” прайшоў на чужыне праверку на трываласць, на права быць значным і паважаным.

Працаваць дзеля сямейнага дастатку, павышаць дабрабыт сумленнай працай, верыць у боскую справядлівасць і прытрымлівацца запаведзяў Усявышняга, паважаць канстытуцыю і дзяржаўныя парадкі (але праца вышэй за ўсё!) – якраз аб гэтым сёння марыць большасць беларусаў.

Аўтар піша пра свайго героя, прататыпам для якога стала жыццёвая гісторыя дзядулі, які гадаваў, выхоўваў будучага пісьменніка: *Пакідаць Амерыку з яе багаццем і незвычайнымі магчымасцямі, дэмакратычнымі правамі і свабодамі – гэта і сапраўды варта было жаля. Гэта краіна і яму магла даць разгарненне для жыцця* (379).

Але герой вярнуўся на бацькаўшчыну. Праўда, ён стаў іншым чалавекам, хоць вёз ён не грошы, а іншае багацце – *энергію новага вопыту, мыслення* (375).

Вобраз і жыццёвыя пошукі Лявона Кужалы дазваляюць зрабіць абагульненне аб лёсе, характары і марах маладых прадпрыемальных беларусаў пачатку ХХ стагоддзя, якія мелі здольнасці зарабіць, каб выбрацца з пазыкаў і няволі, пабудаваць хату на ўласнай зямлі. Але наступныя драматычныя падзеі Першай сусветнай вайны, рэвалюцыі разбурылі “беларускую мару”. За лёсам і пошукамі героя вымалёўваецца ідэя самазахавання беларуса, ідэя ўласнага беларускага дому. Гэта вынікае з падтэкставай плыні рамана “Уліс з Прускі” і наступных твораў.

Родная зямля, уласная зямля – гэтыя вобразы-канцэпты ў прозе У. Гніламёдава набываюць статус філасофска-анталагічных катэгорый, як і ў вядомай паэме Якуба Коласа. Менавіта з патэнцыялам стваральнай энергіі, з імкненнем да нястомнай працы на роднай зямлі вяртаецца Уліс-Лявон з амерыканскай вандроўкі, усвядоміўшы, што шчаслівым ён будзе толькі з сямейнікамі, блізкімі людзьмі ў родных мясцінах, на зямлі продкаў – на сваёй зямлі.

У падтэксце твора прачытваецца перакананне аўтара-мысляра: беларусу-рупліўцу патрэбна свая зямля, і ён патрэбны ёй. А яшчэ патрэбна свабода, каб абудзілася і рэалізавалася ў кожным чалавеку і ва ўсім народзе стваральная энергія і вера ва ўласныя сілы і годнасць; *чалавек павінен жыць так, як ён хоча, як лічыць патрэбным* (381).

Як можна пераканацца, беларуская літаратура пачатку ХХІ стагоддзя ў асобе У. Гніламёдава актуалізуе і пераканаўча свярдае ментальную адметнасць беларускага светаўспрымання. У яго рама-

нах вобразна, уражліва паўстае гісторыя і народная памяць пра мінулае жыццё людзей паўночна-заходняй Берасцейшчыны, якія дакладна ўзнаўляе пісьменнік для будучыні, для нашчадкаў і іх нацыянальнага самаўсведамлення, каб не згубіліся ў будучым часе і прасторы. Нельга не пагадзіцца з аксіяматычным перакананнем вучонага і пісьменніка У. Гніламёдава:

Памяць – гэта энергетыка, святло, святломасць. Калі жывуць факты, калі ў нас ёсць гісторыя, дык і мы жывём. Можа, мы якраз і жывём таму, што ў нас ёсць мінулае. Бо калі няма мінулага, дык няма і будучыні, калі гэтага няма, дык няма і сучаснага, таму што сучаснае – гэта сустрэча мінулага з будучыняй. Да гэтага я адношуся вельмі сур’ёзна. Я лічу, што кожны чалавек павінен з павагай ставіцца да свайго архіва, не выкідаць лістоў, дзённікаў, запісаў і інш. Гэта з’яўляецца вельмі важным для нашых нашчадкаў (311).

Проза У. Гніламёдава мае несумненна важную і актуальную нацыясофскую і этнакультурную напоўненасць. Пісьменнік дапамагае чытачу ў пошуках адказаў на адно з актуальнейшых пытанняў, а менавіта, што ж вызначае быццёнае, духоўнае і маральна-этычнае аблічча беларуса ў сучасным драматычным свеце. Раман “Уліс з Прускі”, як і ўсе наступныя творы У. Гніламёдава, сведчыць аб трывушчасці, талерантнасці і мудрай стрыманасці беларусаў, аб вытоках нацыянальнай годнасці і самапавагі, што выразна вызначаюць беларускі нацыянальны характар і псіхалогію ў сучасным шматкультурным свеце.

ЛІТАРАТУРА

Гніламёдаў У., *“Заставацца сабой...”*, уклад. М. Мікуліч, Мінск 2012.

Гніламёдаў У. В., *Уліс з Прускі: раман*, Мінск 2006.

STRESZCZENIE

PRZESZŁOŚĆ JAKO ENERGETYKA PRZYSZŁOŚCI:
 IDEE NARODOWEGO SAMOPOZNANIA
 W PROZIE WŁODZIMIERZA HNIŁAMIODAWA
 „ULISSES Z PRUSKI”

W artykule autorka analizuje narodową treść powieści „Ulisses z Pruski”. Zwraca uwagę na artystyczne uosobienie procesów samopoznania i odczuwania świata przez bohatera – Białorusina na obczyźnie, na sposoby wyrażania poczucia własnej godności w świecie, w sąsiedztwie i w porównaniu z innymi narodami.

Autorka bada etniczne cechy bohaterów, mieszkańców północno-zachodniej Brestczyzny, ich byt, kulturę i zasady moralno-etyczne. Zwraca szczególną uwagę na wkład W. Hniamiodova w wzbogacanie obrazu białoruskiego charakteru narodowego we współczesnej wielokulturowej rzeczywistości.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, charakter narodowy, status filozoficzno-analogiczny, obrazy-pojęcia, treść etniczno-kulturowa, komponenty narodowo-umysłowe.

S U M M A R Y

THE PAST AS ENERGY PRODUCTION FOR THE FUTURE:
IDEAS OF NATIONAL SELF-KNOWLEDGE
IN VLADIMIR GNILAMIODOV'S PROSE
(BASED ON "ULISSES IZ PRUSKI" NOVEL)

In the article the author analyzes national content in Vladimir Gnilamyodov's novel "Ulisses iz Pruski". She focuses her attention on artistic epitome of self-discovery and world view processes of a hero-Belarusian who is abroad on the expression of his dignity in the world, in the neighbourhood and in comparison to other nations. The author examines ethnic features, existence, culture and moral-ethical rules of heroes who come from north-west of Brest region. She emphasizes V. Gnilamyodov's contribution in the process of enrichment of the idea of Belarusian national character in modern multicultural environment.

Key words: multiculturalism, national character, philosophical-analogical status, images-concepts, ethnic-cultural content, national-mental components.